

В. З. Чернописька

кандидат історичних наук,

асистент кафедри

цивільного права та процесу

Навчально-наукового інституту

права, психології та інноваційної освіти

Національного університету "Львівська політехніка",

Vika_Ch07@ukr.net

А. В. Баран

асистент кафедри теорії,

історії та філософії права

Навчально-наукового інституту права,

психології та інноваційної освіти

Національного університету "Львівська політехніка"

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

© Чернописька В. З., Баран А. В., 2019

Визначено особливості регулювання права осіб похилого віку на соціальний захист на міжнародно-правовому рівні, охарактеризовано основні міжнародно-правові акти у цій сфері. Серед міжнародно-правових актів, які мають значення для соціального захисту осіб похилого віку, названо такі: загальна Декларація прав людини, Європейська соціальна хартія, Міжнародний план дій з проблем старіння, прийнятий Першою всесвітньою асамблеєю з проблем старіння у 1982 р., Принципи ООН стосовно літніх людей, Декларація з проблем старіння. Аналіз міжнародних документів свідчить, що їх основна мета полягає у гарантуванні кожній людині безпечної та гідної старості, належної можливості доступу осіб похилого віку до товарів та послуг, медичної допомоги, у забезпеченні можливості брати активну участь у житті суспільства як повноправний його член.

Ключові слова: соціальний захист; люди похилого віку; міжнародно-правові стандарти; соціальні права; соціальне забезпечення; міжнародно-правові акти; гідність.

В. З. Чернописька, А. В. Баран

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ СТАНДАРТЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ ЛЮДЕЙ ПОЖИЛОГО ВОЗРАСТА

Определены особенности регулирования права пожилых людей на социальную защиту на международно-правовом уровне, дана характеристика основных международно-правовых актов в этой сфере. Среди международно-правовых актов, имеющих значение для социальной защиты пожилых людей, следует назвать такие: Общая декларация прав человека, Европейская социальная хартия, Международный план действий по проблемам старения, принятый Первой всемирной ассамблеей по проблемам старения в 1982 г., Принципы ООН относительно пожилых людей, Декларация по проблемам старения. Анализ международных документов свидетельствует, что их основная цель заключается в обеспечении каждому человеку безопасной и достойной старости, надлежащей возможности доступа пожилых людей к товарам и услугам, медицинской помощи, обеспечении возможности активно участвовать в жизни общества в качестве полноправного его члена.

Ключевые слова: социальная защита; пожилые люди; международно-правовые стандарты; социальные права; социальное обеспечение; международно-правовые акты; достоинство.

V. Z. Chornopyska

Institute law, psychology and innovative education
Lviv Polytechnic National University
Department of Civil Law and Procedure
Ph.D.

A. V. Baran

Institute law, psychology and innovative education
Lviv Polytechnic National University
Department of Theory, history and philosophy of law
Assistant Professor

INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS FOR SOCIAL PROTECTION OF THE ELDERLY

The peculiarities of regulating the right of the elderly to social protection at the international legal level are defined, the main international legal acts in this field are described. Among the international instruments relevant for the social protection of the elderly are: the Universal Declaration of Human Rights, the European Social Charter, the International Aging Plan on Aging, adopted by the First World Assembly on Aging in 1982, the United Nations Principles the elderly, Declaration on Aging. The analysis of international documents shows that their main purpose is to guarantee every person a safe and dignified old age, adequate access to the goods and services of the elderly, medical care, ensuring the opportunity to participate actively in the life of society as a full member.

Key words: social protection; elderly; international legal standards; social rights; social welfare; international legal acts; dignity.

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиріч соціальна політика переживає глобальну кризу, яка торкнулася усіх типів соціально-економічних систем – країн із розвинутою економікою, постсоціалістичних держав, що розвиваються. Окрім внутрішніх проблем різних систем соціальної політики, значну роль відіграли нові чинники суспільного розвитку. Серед основних – глобалізація економіки, яка супроводжувалась послабленням ролі національних держав, посиленням впливу міжнародних фінансових інститутів, транснаціональних корпорацій. Також один із найглобальніших впливів на сучасну соціальну політику в розвинених та постсоціалістичних країнах, на її завдання та потенційні можливості здійснюють незворотні демографічні зміни, зокрема старіння населення. Саме тому постає гостра необхідність істотних змін з розширенням соціальних послуг та удосконаленням, з урахуванням міжнародного досвіду, правового механізму соціального захисту людей похилого віку.

Україна входить до 30 найстаріших країн світу. Згідно з національним демографічним прогнозом, на період до 2025 р. частка осіб віком від 60 років становитиме 25 %, а у 2030 р. – понад 26 %. Нині люди понад 60 років становлять 23 % населення країни. Аналіз стану літніх людей свідчить про те, що вони є соціально найнезахищенішими категоріями населення, що потребують особливої уваги з боку держави. Сьогодні в Україні створено систему законодавства щодо соціального захисту людей старшої вікової групи, а саме: “Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні”, “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, “Про соціальний захист дітей війни”, “Про жертви нацистських переслідувань”, “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, “Про реабілітацію інвалідів в Україні”. Зокрема, у січні 2018 р. Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням схвалив Стратегію державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 р. Втім, незважаючи на ґрунтовне законодавче закріплення соціального захисту людей похилого віку, його ключові аспекти потребують модернізації згідно з міжнародно-правовими стандартами.

Аналіз дослідження проблеми. Проблеми надання соціальних послуг особам похилого віку неодноразово ставали тією чи іншою мірою предметом вивчення багатьох учених, серед яких,

зокрема: В. С. Андреев, Є. І. Астрахан, В. О. Ачаркан, Н. Б. Болотіна, Н. О. Вигдорчик, В. М. Догодов, М. Л. Захаров, А. Д. Зайкін, Р. І. Іванова, А. А. Кархция, Л. І. Лазор, П. М. Маргієв, О. Є. Мачульська, І. В. Оклеї, П. Д. Пилипенко, С. М. Прилипко, О. І. Процевський, В. Д. Роїк, І. М. Сирота, Б. І. Сташків, Г. В. Татаренко, Є. Г. Тучкова, Я. М. Фогель, О. І. Холостова, Н. М. Хуторян, О. Г. Чутчева, О. М. Ярошенко та ін. Проте, попри широке коло розглянутих теоретичних та практичних питань, досі залишається актуальним пошук шляхів розв'язання проблеми вдосконалення механізмів надання соціальних послуг, визначення якісних критеріїв та методів аналізу надання таких послуг людям похилого віку відповідно до міжнародно-правових стандартів.

Мега статті – на основі ґрунтовного аналізу міжнародно-правових актів визначити основні стандарти щодо соціального захисту людей похилого віку.

Виклад основного матеріалу. Гідність людини є однією із найважливіших цінностей, яка багатогранно й глибоко проникла у зміст права. Втім, у контексті сучасних процесів модернізації та глобалізації, коли межа між моральним та аморальним значно розмита, чітко простежуємо зневажливе ставлення нашого соціуму до таких найвищих цінностей, як гідність та честь. Розвиток цивілізації показує, що честь та гідність, будучи за природою глибоко діалектичними поняттями (взаємопов'язаними), поперемінно брали на себе роль лідера в системі соціального ранжирування. Втім, у період демократичних перетворень домінує у їх взаємодії гідність, яка виражає загальну та фундаментальну закономірність сучасного громадянського суспільства щодо соціальної цінності кожного його члена. Відповідно до філософських поглядів гідність є сутнісною категорією моральної свідомості, нерозривно пов'язаною із моральними відносинами та моральною практикою, і займає центральне місце в системі категорій етики [1, с. 55].

Над дефініцією “гідності” активно працювали різні галузі науки: філософія, психологія, етика, право, проте з яких позицій не розглядали б цю категорію, вона нерозривно пов'язана з цінністю людини, яка і є тією спільною особливістю, що дає змогу не лише об'єднати всі її визначення в один зміст, а й виявити її сутність. В основі значення гідності – єдине поняття, право на повагу якого закріплено за кожним індивідом. Статус гідності як найвищої соціальної цінності вказує на її природне, культурне, суспільне й особисте значення (значущість) для людини. Не випадково в юриспруденції зауважують, що визнання суспільством гідності особи означає певну оцінку всіх моральних якостей, якими вона володіє, тому в Конституції України й закріплено право “кожного” на повагу саме “його” гідності.

Уважається, що на міжнародному рівні презумпцію гідності людини вперше закріплено у ст. 1 Загальної декларації прав людини 1948 р.: “Усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах” [2]. Втім, ще у преамбулі Статуту ООН 1945 р. однією з головних цілей задекларовано, зокрема: “...затвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості” [3].

У нашому контексті вагоме значення має також стаття 22 Декларації, в якій підкреслено, що “кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав в економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави” [2]. Отже, від рівня соціального захисту населення, який є однією із визначальних ознак розвитку й соціальної стабільності будь-якого суспільства, залежить соціальна безпека не тільки окремої особи, а й держави.

Важливим міжнародним актом, що визначає норми регулювання становища людей похилого віку в суспільстві, є “Європейська соціальна хартія”, яку прийняла Рада Європи 18 жовтня 1961 р. [4]. У ст. 23 задекларовано, що з метою забезпечення ефективного здійснення права осіб похилого віку на соціальний захист уряди, які підписали Хартію, будучи членами Ради Європи, зобов'язуються, самостійно або ж у співпраці з громадськими чи приватними інституціями, застосовувати відповідні заходи щодо:

- “надання особам похилого віку можливості якомога довше залишатися повноцінними членами суспільства, шляхом: а) забезпечення достатніх ресурсів, які дозволяють їм жити на задовільному рівні та брати активну участь у суспільному, соціальному та культурному житті; б) забезпечення інформації про послуги та програми, які діють для осіб похилого віку, а також про можливості їхнього використання такими особами;

- надання особам похилого віку можливості вільно обирати спосіб свого життя і незалежно жити у знайомому для них оточенні так довго, як вони забажають і зможуть, шляхом: а) забезпечення житла, пристосованого до їхніх потреб і стану здоров’я, або шляхом надання належної допомоги для реконструкції їхнього житла; б) забезпечення медичного обслуговування та послуг, яких вимагає їхній стан здоров’я;

- забезпечення особам похилого віку, які проживають у будинках для престарілих, гарантій надання належної допомоги із повагою до їхнього особистого життя і гарантій участі у прийнятті рішень, що стосуються умов життя у їхньому будинку для престарілих” [4].

Отже, перспективними напрямками розвитку національного законодавства про соціальне забезпечення осіб похилого віку через призму положень Європейської соціальної хартії є: 1) формування чіткого та узгодженого плану соціальних реформ та розвитку законодавства про соціальне забезпечення осіб похилого віку; 2) формування єдиного, чіткого та узгодженого плану виконання Україною міжнародних соціальних зобов’язань, а також імплементації європейських соціальних стандартів; 3) гармонізація соціальних позицій інститутів державної влади та громадянського суспільства; 4) розроблення та впровадження практики європейських соціальних стандартів та гарантій осіб похилого віку; 5) запровадження дієвого державного нагляду та контролю за дотриманням законодавства про соціальне забезпечення.

Держави – члени Ради Європи 16 квітня 1964 р. підписали “Європейський кодекс соціального забезпечення” з метою сприяння їх соціальному прогресу, розвитку систем соціального забезпечення, відратувань на соціальне забезпечення у країнах-членах. Зокрема, частина V цього кодексу стосується “допомоги по старості”; обставиною, за якої вона надається, є період життя після досягнення визначеного віку [5].

Підтримуючи європейську ініціативу, 16 грудня 1966 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла “Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права”. У цьому акті закріплено термін “соціальне забезпечення”, який означає одну із форм соціального захисту громадян та мінімальний обсяг економічних, соціальних і культурних прав, що повинні гарантувати держави-учасниці: “держави, які беруть участь у цьому Пакті, визначають право кожної людини на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування” [6].

Втім, незважаючи на ратифікацію нашою державою Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права ще у 1973 р. та відображення закріплених у Пакті прав у Конституції України 1996 р., питання соціального захисту та соціальної сфери життя українців загалом є гострою проблемою сьогодення. Проблеми реформування системи соціального забезпечення та, зокрема, пенсійної системи, забезпечення гідного рівня життя та справедливої винагороди, реформування системи медичної та соціальної допомоги, встановлення адекватного розміру всіх видів державної допомоги, захист прав інвалідів, встановлення прожиткового мінімуму на рівні, нижчому від рівня виживання, та багато інших питань соціальної сфери потребують негайного обговорення та вирішення [7, с. 106].

Питання соціальних проблем людей похилого віку розглядала й Генеральна конференція Міжнародної організації праці, зокрема у 1980 р. вона прийняла “Рекомендацію щодо літніх працівників”. Дія цього міжнародного акта поширюється на усіх працівників літнього віку, втім, за державами залишається право на самостійне визначення вікової категорії працівників. Вагоме значення має 5 стаття цього документа, в якій визначено, що літні працівники мають право на рівні з іншими працівниками можливості, й у жодному випадку не можуть бути дискриміновані з огляду на свій вік. Літні особи повинні мати доступ до працевлаштування з урахуванням їхніх особистих можливостей, досвіду, кваліфікації, право на оплачувану навчальну відпустку, соціальну допомогу. Зокрема, у статті 13 звернено увагу на потребу покращення умов праці, можливості частіше

контролювати стан здоров'я, у разі потреби змінити ритм праці. Державам-учасникам запропоновано також рекомендації щодо підвищення пенсійного віку та реалізації заходів щодо зміни сприйняття у суспільстві людей похилого віку [8].

“Віденський Міжнародний план дій з проблем старіння” (5–6 серпня 1982 р.) основною метою визначає “досягнення законодавчих гарантій економічного та соціального забезпечення людей похилого віку” [9]. У цьому документі передбачено рекомендації щодо розв’язання основних проблем людей похилого віку, таких як: здоров’я та харчування; забезпечення житлом та відповідними умовами; гарантія доходів і зайнятість [9]. Особливу увагу звернено на мудрість та знання людей похилого віку, їх важливе значення для виховання молодого покоління, осмислення історії, духовного розвитку [9].

1 вересня 1989 р. чергова Світова медична асамблея у Гонконзі прийняла “Декларацію стосовно поганого поводження з людьми похилого віку” [10]. У декларації медики акцентують на тому, що ставлення до людей похилого віку проявляється у формі фізичного, психологічного, фінансового/матеріального, медичного поганого поводження та занедбаності. Відтак визначено різні причини такої поведінки: залежність від інших у процесі забезпечення догляду; відсутність тісних сімейних зв’язків; насилля в сім’ї; відсутність фінансових джерел; психопатологія тих, хто погано поводить; відсутність підтримки суспільства; а також інституційні чинники – низька зарплата та погані умови роботи, що визначають песимістичний погляд на життя в осіб, які доглядають за літніми людьми, а відтак спричиняють байдуже ставлення до них [10].

Декларація підкреслює, що люди похилого віку користуються такими самими правами, як кожен інший член суспільства. Тому, якщо виникає підозра про те, що старша людина не отримує належного догляду у сім’ї чи будинку для людей похилого віку, лікар зобов’язаний вжити усіх необхідних заходів щодо покращення ситуації. Люди похилого віку також не повинні мати жодних обмежень у виборі лікаря. Гонконзька декларація рекомендує лікарям, які опікуються цією категорією, докладати усіх зусиль для покращення догляду, залучаючи до співпраці, окрім медичних осіб, також представників служб соціальних, юридичних, психіатричних інституцій [10].

14 грудня 1990 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла постанову про відзначення 1 жовтня Міжнародного дня осіб похилого віку, а відтак через рік (16 грудня 1991 р.) ухвалила “Принципи Організації Об’єднаних Націй стосовно літніх людей”, основний з-поміж яких – “зробити повноцінним життя літніх людей” [11].

У “Декларації з проблем старіння”, прийнятій 16 жовтня 1992 р., визначено основні стандарти щодо людей похилого віку з рекомендацією внесення їх у національне законодавство держав та створення оптимальних умов для їх реалізації [12]. Визначальними принципами повинні бути:

- а) незалежність – гарантія таких доходів, які забезпечать вільний доступ осіб похилого віку до житла, продуктів харчування, медичного обслуговування;
- б) участь – можливість активної участі цієї вікової групи у суспільному житті;
- в) догляд – різні його форми від наявності догляду сім’ї та громади, в якій людина похилого віку проживає, до користування послугами опікунських закладів. Цей догляд повинен супроводжуватися дотриманням таких принципів, як повага, пошанування гідності, переконань та потреб особи;
- г) реалізація внутрішнього потенціалу;
- ж) гідність – достойне життя, позбавлене як фізичного, так і психологічного тиску чи дискримінації [13].

З метою ефективної реалізації цих принципів Декларація закликає міжнародну спільноту до низки заходів, а зокрема:

- а) сприяння реалізації Міжнародного плану дій з проблем старіння;
- б) забезпечення широкої популяризації принципів ООН щодо людей похилого віку;
- б) забезпечення наукових досліджень, підготовки кадрів, технічного співробітництва та обмін інформацією з проблем старіння;
- в) сприяння засобам масової інформації, які б відігравали ключову роль в інформуванні щодо проблеми старіння населення та суміжні питання, зокрема заходи з проведення 1 жовтня Міжнародного дня осіб похилого віку;

г) сприяння тому, щоб країни-донори та країни-одержувачі допомоги враховували проблеми літніх людей у їх програмах розвитку.

“Декларація з проблем старіння” настійно закликає також підтримувати національні ініціативи, пов’язані із проблемами старіння, у контексті національних умов та особливостей певної культури, а саме, щоб: відповідність національних стратегій та програм в інтересах літніх людей розглядалася як частина загальних стратегій розвитку; особи старшого віку розглядалися як члени суспільства, які роблять внесок у його розвиток, а не як тягар; старше і молоде покоління співпрацювали в пошуку оптимального співвідношення між традицією і новаторством в економічному, соціальному і культурному розвитку; органи влади та вчені співпрацювали у проведенні досліджень, орієнтованих на практичні заходи; громадськість була більш поінформована та брала участь у розробленні та здійсненні програм і проєктів для осіб похилого віку тощо [12].

На Всесвітній зустрічі в інтересах соціального розвитку в Копенгагені 12 березня 1995 р. у підсумкових документах (Декларації та Програмі дій) глави держав і урядів взяли на себе зобов’язання стосовно забезпечення сприятливіших умов щодо стійкого соціального розвитку, а також виявлення особливої уваги до потреб та запитів людей похилого віку [14].

Формуючи подальшу інформаційну політику зміни ставлення суспільства до людей похилого віку, ООН проголосила 1999 р. роком людей похилого віку під гаслом “Розвиток суспільства для всіх вікових груп” [15, с. 4].

Мадридський міжнародний план дій з питань старіння (2002 р.) розроблено з метою визнання надзвичайно важливої ролі, яку люди похилого віку відіграють в суспільстві, та гарантування найстарішій віковій групі населення в усьому світі можливостей безпечного й достойного проживання, продовження активної рівноправної участі в житті суспільства. Основні теми, які відображені в документі, такі: безпека життя; повноправна, ефективна участь у соціальному, економічному, політичному житті держави; реалізація творчого потенціалу; гарантування дотримання економічних, соціальних і культурних, громадянських і політичних прав людей похилого віку, з ліквідацією вікової, гендерної та будь-якої іншої форм дискримінації; надання медичної допомоги і підтримки. Цього самого року Україна взяла на себе зобов’язання, вказані у Мадридському міжнародному плані дій щодо старіння [17].

Від 2008 р. в системі ООН введено практику універсального періодичного огляду (УПО), який організовує Рада ООН з прав людини, щоб перевірити стандарти та практики стосовно забезпечення реалізації прав людини в державах-членах ООН. Один раз на чотири роки уряди готують Національну доповідь на цю тему, разом з тим, альтернативу їй подають громадські організації. В країнах Західної Європи у реалізації законодавства та здійсненні заходів щодо людей похилого віку істотну роль відіграють низка неурядових організацій, які створили Європейську платформу людей похилого віку. До Платформи належить 140 інституцій, її основна мета – налагодження співпраці між організаціями, обмін досвідом, а також фінансова допомога з боку Європейської комісії.

Люди похилого віку повинні мати змогу говорити від власного імені, у суспільному діалозі виступати як партнери, а відтак постає потреба у зміні ставлення соціуму до них. Підвищення життєвого віку повинно з радістю сприймати суспільство, тому актуалізується боротьба з дискримінацією людей похилого віку, що потребує збільшення волонтерського потенціалу для праці з ними.

Висновки. Отже, аналіз міжнародного законодавства показує, що нині людей похилого віку світове співтовариство розглядає як позитивний чинник суспільства, а не тягар. Згідно з міжнародними стандартами люди похилого віку є повноправними та повноцінними членами суспільства, мають право на пошанування своєї гідності, право на працю відповідно до власних кваліфікацій та можливостей, право на відповідне пенсійне забезпечення, а отже, цілий пакет прав і обов’язків, що визначені законодавством. Втім, практика показує протилежне, тому держава повинна створити усі умови, щоб люди похилого віку могли бути якомога довше активними членами суспільства, в якому категорично заборонена будь-яка дискримінація людини похилого віку.

Перспективними напрямками розвитку законодавства про соціальне забезпечення людей похилого віку є: 1) формування чіткого та узгодженого плану соціальних реформ та розвитку законодавства про соціальне забезпечення людей похилого віку; 2) формування єдиного, чіткого та узгодженого плану виконання Україною міжнародних соціальних зобов'язань, а також імплементації європейських соціальних стандартів; 3) гармонізація соціальних позицій інститутів державної влади та громадянського суспільства; 4) розроблення та впровадження практики європейських соціальних стандартів та гарантій щодо людей похилого віку; 5) підвищення ефективності та дієвості механізмів реалізації, правової охорони усієї системи соціальних прав людей похилого віку; 6) розвиток новітнього законодавства про соціальне забезпечення людей похилого віку, його систематизація та кодифікація з урахуванням міжнародно-правових актів; 7) організація належного моніторингу дотримання та реалізації європейських соціальних стандартів щодо людей похилого віку; 8) запровадження дієвого державного нагляду та контролю за дотриманням законодавства про соціальне забезпечення людей похилого віку; 9) розвиток дієвих та доступних механізмів захисту порушених соціальних прав людей похилого віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анісімов О. І. Гідність і честь: їх сутність як найвищих соціальних цінностей людини. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 3. С. 55–58.
2. Загальна декларація прав людини 1948 р. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
3. Статут ООН 1945 р. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010
4. Європейська соціальна хартія. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062
5. Європейський кодекс соціального забезпечення. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_329
6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042
7. Федорова А. Л. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права як складова універсальної системи захисту прав людини. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 96(1). С. 104–109.
8. Рекомендація щодо літніх працівників. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_089
9. Віденський Міжнародний план дій з проблем старіння. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_870
10. Декларація стосовно поганого поводження з людьми похилого віку. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_043
11. Принципи Організації Об'єднаних Націй стосовно літніх людей. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_314
12. Декларація з проблем старіння. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_510
13. Принципи ООН стосовно людей похилого віку. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_314
14. Копенгагенська декларація про соціальний розвиток. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_505
15. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: Теорія і практика. Київ: ВМУРОЛ “Україна”, 2004. 408 с.
16. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН “Подальші ініціативи в інтересах соціального розвитку”. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c58
17. Мадридський міжнародний план дій з питань старіння. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT2322.html

REFERENCES

1. Anisimov O. I. *Gidnist` i chest`: yix sutnist` yak najvyshhy`x social`ny`x cinnostej lyudy`ny`* [Dignity and honor: their essence as the highest social values of man]. South Ukrainian Law Journal. 2014.

No 3. pp. 55–58. 2. **Zagal'na deklaraciya prav lyudy'ny' 1948 r.** [Universal Declaration of Human Rights 1948]. The Legislation of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015. 3. **Statut OON 1945 r.** [UN Charter 1945] The Legislation of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010. 4. **Yevropejs'ka social'na xartiya** [European Social Charter]. The Legislation of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062. 5. **Yevropejs'kyj kodeks social'nogo zabezpechennya** [European Social Security Code]. The Legislation of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_329. 6. **Mizhnarodnyj pakt pro ekonomichni, social'ni ta kul'turni prava** [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights]. The Legislation of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042. 7. Fedorova A. L. **Mizhnarodnyj pakt pro ekonomichni, social'ni ta kul'turni prava yak skladova universal'noyi sy'stemy' zaxy'stu prav lyudy'ny'** [International covenant on economic, social and cultural rights as a component of the universal system for the protection of human rights]. Actual problems of international relations. 2011. No. 96 (1). pp. 104–109. 8. **Rekomendaciya shhodo litnix pracivny'kiv** [Recommendation for older workers]. The Legislation of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_089. 9. **Videns'kyj Mizhnarodnyj plan dij z problem starinnya** [Vienna International Aging Action Plan]. The Legislation of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_870. 10. **Deklaraciya stosovno poganogo povodzhennya z lyud'my' poxy'logo viku** [Declaration on the ill-treatment of the elderly]. The Legislation of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_043. 11. **Pry'ncy'py' Organizaciyi Obyednany'x Nacij stosovno litnix lyudej** [United Nations Principles on the Elderly]. The Legislation of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_314. 12. **Deklaraciya z problem starinnya** [Declaration on Aging]. The Legislation of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_510. 13. **Pry'ncy'py' OON stosovno lyudej poxy'logo viku** [United Nations Principles on the Elderly]. The Legislation of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_314. 14. **Kopengagens'ka deklaraciya pro social'nyj rozvy'tok** [The Copenhagen Declaration on Social Development]. The Legislation of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_505. 15. Tyuptya L. T., Ivanova I. B. **Social'na robota: Teoriya i prakty'ka** [Social Work: Theory and Practice]. Kyiv: IMUROL Ukraine, 2004. 408 p. 16. **Rezolyuciya General'noyi Asambleyi OON "Podal'shi iniciaty'vy' v interesax social'nogo rozvy'tku"** [UN General Assembly resolution on "Further initiatives for social development"]. The Legislation of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c58. 17. **Madry'ds'kyj mizhnarodnyj plan dij z py'tan' starinnya** [Madrid International Agenda for Action on Aging]. The Legislation of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT2322.html

Дата надходження: 18.11.2019 р.